

ՌՈՒԶԱՆ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

Խաչատուր Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ
ռումանագերմանական լեզուների ամբիոնի դասախոս,
մանկավարժական գիտությունների թեկնածու
ՀՏԴ 81

**ԱՆՊԼԵՐԵՆԻ ԵՎ ՀԱՅԵՐԵՆԻ՝ ԱՌՆՄԱՆՄԱՆ ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ
ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ**

Բանալի բառեր և արտահայտություններ. առնմանում, առաջընթաց առնմանում, ետընթաց առնմանում, փոխադարձ առնմանում, հպական, շփական, ձայնեղ, խուլ, հնչյուն, հնչույթ, ենթահնչյուն:

Ключевые слова и выражения: ассимиляция, прогрессивная ассимиляция, регрессивная ассимиляция, двойная ассимиляция, констриктивная, окклюзионная, озвученная, глухая, звуковая, фонема, аллофон

Key words and expressions: assimilation, progressive assimilation, regressive assimilation, double assimilation, constrictive, occlusive, voiced, voiceless, sound, phoneme, allophone.

Անգլերենի և հայերենի առնմանման համեմատական քննության դերը մեծ է երկու լեզուներում: Այս ուղղությամբ աշխատանքներ են տարվել Ս. Բաղդասարյանի, Ս. Պետրոսյանի, Փ. Ռոչի, Մ. Սակալովայի և Վ. Վասիլիկի կողմից, ովքեր վերծանել են երկու լեզուներում առնմանման երևույթի պատմական զարգացման և դիրքային ազդեցությունների դերը: Սույն աշխատանքի նպատակն է ուշադրություն դարձնել անգլերեն և հայերեն առնմանման որոշ առանձնահատկություններին: Ժամանակակից անգլերենում, այն հիմնականում համահունչ հնչույթաբանական երևույթ է, որը ազդում է լեզվի թե՛ ուսուցման, թե՛ ուսումնասիրման գործընթացին: Առնմանումը անգլերեն և հայերեն լեզուներում բնականոն երևույթ է, որն ազդում է հնչույթի արտաբերման տարբեր հատկանիշների վրա, և այս հնչյունաբանական երևույթը ունի զանազան արտաբերման ձևեր և ուղղություններ երկու լեզուներում: Չնայած նրան, որ առնմանմանումը առկա է բոլոր լեզուներում, այն չի կարող կիրառվել նույն կերպ:

Առնմանումը, որին մենք առնչվում ենք մեր առօրյա խոսքում կոչվում է կենդանի առնմանում, այն առնմանմանումը, որը ի հայտ է եկել լեզվի ավելի վաղ պատմական փուլում կոչվում է պատմական առնմանում: *Պատմական է կոչվում հնչյունափոխության, այն տիպը, երբ լեզվի զարգացման*

պատմության ընթացքում տարբեր պատճառներով որոշ հնչյուններ կամ հնչյունակապակցություններ փոխում են իրենց որակը կամ սղվում են:¹

Պատմական առնմանումը բնորոշվում է հնչյունների փոփոխությամբ, երբ բաղաձայներն ու ձայնավորները փոխակերպելով իրենց որակը, կրճատվելով կամ վերամշակվելով, պատմական տարբեր շրջափուլերում հնչյունափոխության են ենթարկվում: Ինչպես, օրինակ՝ հայերենում՝ յօգուտ-հօգուտ, խաբել-խափել, դարձ-դարց: **Հին հայերեն.**

• **Ի**-հնչյունը կրճատվել է որոշ բառերում, օրինակ՝ *արծուի-արծիվ, տեղի-տեղ, հիւսիս-հյուսիս:*

• **Յ**-հնչյունը կրճատվել է <<ա>> և <<ո>> հնչյուններից առաջ, օրինակ՝ *ծառայ-ծառա, քահանայ-քահանա, կաթսայ-կաթսա, շղթայ-շղթա, երեկոյ-երեկո:* **Յ**-ն դառնում է **հ** ժամանակակից հայերենում, ինչպես օրինակ՝ յիսուն-հիսուն, յիշել-հիշել, յիմար-հիմար, յար-հար, յարկ-հարկ, յարուցանել-հարուցել:

• **Հ**ին հայերենում վերջածանց “ուցան” (ել) դարձել է “ց”, “(ու)ց”, “ցն” ժամանակակից հայերենում, ինչպես օրինակ՝ խաղաղեցուցանել-խաղաղեցնել, մատուցանել-մատուցել, յարուցանել-հարուցել:

• **Ն**-հնչյունը կրճատվել է միավանկ և բազմավանկ բառերում, օրինակ՝ *գառն-գառ, դուռն-դուռ, ձուկն-ձուկ, մուկն-մուկ, ուսումն-ուսում, լուծումն-լուծում, որոշումն-որոշում,* բայց **ն** հնչյունը պահպանվել է հետևյալ բառերում, օրինակ՝ *գառ-գառներ, գառնաբաժ, դուռ-դռնեղուռ, դրնապան, ուսում-ուսումնական, ուսումնասեր* և այլն:

Շատ անգամ հնչյունափոխության այս կամ այն երևույթի պատճառները անհայտ են: Այն կարևոր է դիտարկել պատմական հնչյունափոխության օրինակներով:

Ժամանակակից թե՛ հայերեն, թե՛ անգլերեն լեզուներում կարելի է նշել առնմանման հետևյալ առանձնահատկությունները:

• Առնմանումը հնչյունաբանական երևույթ է, այն կարևորագույնն է լեզվի պատմական զարգացման և արտաբերման բազմաթիվ փոփոխությունների գործընթացներում: *Երբ հնչույթները փոխազդում են միմյանց վրա, ազդելով կամ նմանվելով մեկը մյուսին, տեղի է ունենում առնմանում:*

¹ Սուքիասյան Ա. Մ., Ժամանակակից հայոց լեզու, (Հնչյունաբանություն, բառագիտություն, բառակազմություն), Համալսարանի հրատարակչություն, Երևան, 1982, էջ 67:

• Հնչույթները միանալով կարող են ազդել միմյանց վրա, որոշ չափով նմանվել իրար, ինչի հետևանքով առաջանում են հնչույթների տարբերակներ(ենթահնչույթներ-allophone):

• Առնմանումը թե՛ հայերենում, թե՛ անգլերենում սահմանվում է որպես հնչյունափոխական երևույթ:

• Առնմանումը երկու լեզուներում լինում է լիակատար (**complete**) և թերի (**partial**)²:

Լիակատար (complete), ինչպես օրինակ հայերենում՝ *ծույժ* (<ծոյժ<զոյժ<զ-ոյժ), *զ-ոյժ-կալ>զուժկալ>ծուժկալ* (*զ<ժ=ժ-ժ*), *բոկիկ>բոբիկ, ցրցամ (ջրցամ), նանիկ (հանիկ), ջաղջալան (ջազաջալան)* արեան+բ>արեամբ, քաջության+բ >քաջությամբ (ն>բ –մ-բ), փողովակ(փող, փողք, փողոց)>խողովակ(փ<ղ, դ-խ), զքողել>սքողել և այլն³:

Թերի (partial) առնմանման օրինակ է՝ “ճանաչել” բառը, երբ այն նախկինում եղել է “ծանաչ”, “ծ” հնչյունը դարձել է “ճ”, “չ” հնչյունի ազդեցության ներքո: Նմանատիպ օրինակներից է՝ արեան+բ>արեամբ, քաջության+բ>քաջությամբ(ն>բ–մ-բ), փողովակ(փող, փողք, փողոց)>խողովակ(փ<ղ,դ-խ), զքողել>սքողել, գփոփել>սփոփել, զթափ(վ)ել>սթափվել (զ>ս), ընդ+բռնել>ընդբռնել–ընբռնել–ըմբռնել (ն-բ>մ+բ), սովորությանբ>սովորութեամբ>սովորությամբ, ուրախությամբ, զգացմամբ (<զգացմանբ), արյամբ, մասամբ, հիմամբ և այլն⁴:

Անգլերենում թերի առնմանմամբ է արտաբերվում բոլոր այն խուլ բաղաձայնները, որոնց հաջորդում են ձայնորդներ: Օրինակ՝ *tram, thread, eat rice*, և այլն, որտեղ խուլ [t]-ն փոխազդելով [r] ձայնորդին մասամբ դարձնում է խուլ:

Ազդերենում առնմանումը ըստ ուղղության բնութագրվում է՝ առաջընթաց (**progressive**), ետընթաց (**regressive**) և փոխադարձ (**double**), իսկ հայերենում այն բնութագրվում է միայն առաջընթաց և ետընթաց⁵:

² Համմ. Սուքիասյան Ա. Ս., Ժամանակակից հայոց լեզու (Հնչյունաբանություն, բառագիտություն, բառակազմություն), Համալսարանի հրատարակչություն, Երևան, 1982, էջ 69, և *Соколова М. А., Практи. Фонетика Английского Языка, Москва, 2001, стр. 8.*

³ Ա. Մարգարյան, Ժամանակակից հայոց լեզու, 1988, էջ 127-128:

⁴ Լ. Մ. Խաչատրյան, Լեզվաբանության ներածություն, Եր., 1987., էջ 104-105:

⁵ Համմ. Սուքիասյան Ա. Ս., Ժամանակակից հայոց լեզու (Հնչյունաբանություն, բառագիտություն, բառակազմություն), Համալսարանի հրատարակչություն, Երևան, 1982, էջ 70, և *Соколова М. А., Практи. Фонетика Английского Языка, Москва, 2001, стр. 12.*

ա) Առաջընթաց-progressive A $\Rightarrow$ B: Երբ հնչույթը առնմանվում է աջից ձախ:

Առաջընթաց առնմանումը երկու լեզուներում էլ բավականին մեծ տարածում ունի: Անգլերենում առաջընթաց առնմանումը առկա է երկու պայթակաների առկայության դեպքում, երբ դրանք հանդիպում են զույգերով, օրինակ՝ [pp, pb, bp, tt, td, kk, gg, kg, gk և այլն] առաջին պայթականը ունենում է պայթյունի կորուստ: Անգլերենում երկու պայթականների ժամանակ առաջին պայթականը արտաբերում են առանց պայթյունի, ինչպես, օրինակ՝ *hot day*, *stop bagging*, *bookcase*, *apt*, *act* և այլն: Առաջընթաց առնմանման օրինակներ են հանդես գալիս պայթական խուլ բաղաձայները, որոնց հաջորդում են բաղաձայններ: Օրինակ՝ *back-backs*, *nib-nibs*, *pick-picks*: Կամ *desks* բառում [s] հնչյունը խուլ [k] ազդեցությամբ ամբողջովին խլանում է:

Հայերենում երկու պայթականների պայթյունը համեմատաբար ավելի թույլ է, ինչպես օրինակ՝ կուտ տուր, մոտ թող, փակ գիրք, սուսիկ փուսիկ, պստիկ տոսիկ, և այլն:

Թե՛ հայերենում, թե՛ անգլերենում առկա է բաղաձայն հնչյունների շնչեղության կորուստ: Երբ շնչեղ խուլ բաղաձայնները [p], [t], [k] կորցնում են իրենց շնչեղությունը գտնվելով [s] ծերպավոր (constrictive) բաղաձայնից հետո, օրինակ՝ *stick*, *skate*, *sport*, *stick*, *skate* բառերում [st, sk, sp] զույգերում [p, t, k] արտաբերում են շնչեղության կորուստով:

Հայերենում առաջընթաց առնմանման օրինակ է՝ ձուազեղ>ձվազեղ>ձվածեղ>ձվածեղ, ի գրաս գալ>գրաս գալ>գրագ, մնալք>մնանք, զարմանալք>զարմանանք, ամպ>ամբ, ընկեր>ընգեր, և այլն⁶:

բ) Ետընթաց-progressive (A $\leftarrow$ B): Երբ հնչույթն առնմանվում է ձախից աջ: Անգլերենում ետընթաց առնմանման օրինակ է պայթական բաղաձայնների [p, b, t, d, k, g] առկայությունը [l] կողային (*lateral*) ձայնորդից առաջ, ինչպես օրինակ՝ *little*, *middle* բառերում [l] կողային ձայնորդը ի հայտ է բերում կողային պայթյուն [p, b, t, d, k, g] բաղաձայնները արտաբերելով և սկանատես ենք լինում ետադարձ առնմանման [l]-ն փոխազդում է [p, b, t, d, k, g] պայթական բաղաձայնների վրա: Նմանատիպ ետընթաց առնմանում է տեղի ունենում, երբ [p, b, t, d, k, g] պայթական բաղաձայններին հաջորդում են [n, m] ռնգային բաղաձայնները: Այս դեպքում նույնպես [p, b, t, d, k, g] բաղաձայնները արտաբերվում են ռնգային պայթյունով [n, m] ռնգային

⁶ Լ. Մ. Խաչատրյան, Լեզվաբանության ներածություն, Եր., 1987, էջ 104:

ձայնորդների ազդեցության ներքո, ինչպես օրինակ՝ *garden, mitten, happen*, և այլն:

Անգլերենում ետընթաց առնմանման օրինակներ են [ð], [θ] առանալիսի բաղաձայները, որոնք ազդելով լնդերքային [t, d, s, z, n, l] բաղաձայնների վրա արտաբերվում են դրանց առանալիսի տարբերակով, ինչպես օրինակ՝ *is this, in the text, at the desk, lead them, և այլն*:

Ետընթաց առնմանման օրինակներ են՝

news -> /'nju:z/

newspaper -> /nju:spɛɪpər/

goose -> /gu:s/

gooseberry -> /gu:zbəri/

five->/faɪv/

five pence -> /faɪfəns/ և այլն:

Իսկ հայերենում ետընթաց առնմանումը առկա է՝ ծանաչել>ճանաչել, գթողել(գ+թողել)>սքողել, անբարիշտ>ամբարիշտ, շարժք>ժածք, ցրցամ>ջրցան, փիլիսոփոս>փիլիսոփա բառերում, կամ ձայնավորների առնմանում, ինչպես օրինակ՝ յանուար>յունուար>հունվար, երեխայ>երեխա, փիլիսոփոս>փիլիսոփա, գոռել>գոռոխ իշամեղու: Ոչ միայն բաղաձայնները այլև ձայնավորները փոխազդում են միմյանց վրա և առնմանվում բառում: Նմանատիպ առնմանումը տեղի է ունենում բարբառներում, բայց գրական լեզվում հազվադեպ են պատահում: Օրինակ՝ հայերենում ուսուցիչ>ուշուչիչ, աչք>աշկ, քաշք>քաշկ, ոտներ>ոններ, մատներ>մաններ, թուղթ>թուխթ, աստիճան>աշտիճան, բանալիք>բալանիք>բալնիք>բալլիք, ծանաչել>ճանաչել, և այլն:

զ) Փոխադարձ-double (A ↔ B): Փոխադարձ առնմանման դեպքում երկու կից հնչյունները փոխազդում են միմյանց վրա: Հայերենում փոխադարձ առնմանում առկա չէ:

Անգլերենում փոխադարձ առնմանումը առկա է, [w] երկշրթնային բաղաձայնի առկայության դեպքում, երբ այն կից հանդես է գալիս [t, d, k, g, s]/բաղաձայնների հետ: Ինչպես, օրինակ՝ *twin, quick, dwell, read well, twince*, որտեղ [t, d, k, g, s] բաղաձայնները շրթայնացվում են [w] երկշրթնային բաղաձայնի ներքո, կամ անգլերենում *twist* բառում [t]-ն շրթնայնացվում է, իսկ [w]-ն մասամբ խլացվում է:

Առնմանումը կարող է նաև ներառել այն երևույթները, երբ երկու հարակից հնչույթները ազդելով միմյանց վրա ստեղծվում է մեկ այլ՝ նոր հնչույթ, որը ամբողջովին տարբերվում է իր արտաբերմամբ: Ինչպես օրինակ՝ *sandwich* բառը շատ հաճախ արտաբերում են [sændwɪtʃ] այնինչ այն արտաբերում են [sænwɪdʒ]:

Ինչպես, օրինակ՝ յոգուտ-հոգուտ, խաբել-խափել, դարձ-դարց և այլն: Նաև լավագույն օրինակներից է առնմանման բաղաձայնների տեղաշարժը, մասնավորապես բարբառներում՝ բերան-պերան, ջուր-ճուր:

Զուգադրելով առնմանումը երկու լեզուներում, կարելի է եզրակացնել, որ՝

- առնմանումը հայերենում այնքան էլ արտահայտված չէ որքան անգլերենում,
- հայերենում փոխադարձ առնմանումը առկա չէ, այնինչ անգլերենում այն մեծ կիրառում ունի,
- երկու լեզուներում էլ լիակատար և մասնակի առնմանումը առկա է,
- առաջընթաց առնմանումը անգլերենում ավելի ուժգին է երկրորդ պայթականների դեպքում, քան հայերենում: Հայերենում երկու պայթականների առկայությամբ, ավելի թույլ է արտաբերվում առաջին բաղաձայնը,
- առնմանման բացակայությունը խոսքում խախտում է անգլերենի ռիթմայնությունը՝ կորցնելով խոսքի սահունությունը և հստակությունը:

Ռ. Խաչատրյան

**Անգլերենի և հայերենի՝ առնմանման համեմատական քննություն
Ամփոփում**

Առնմանումը ժամանակակից անգլերենում հիմնականում համահունչ հնչույթաբանական երևույթ է, որը ազդում է լեզվի թե՛ ուսուցման, թե՛ ուսումնասիրման գործընթացում: Անգլերեն և հայերեն լեզուներում առնմանումը բնականոն երևույթ է, որն ազդում է հնչույթի արտաբերման տարբեր հատկանիշների վրա, և այս հնչյունաբանական երևույթը ունի զանազան արտաբերման ձևեր և ուղղություններ երկու լեզուներում: Չնայած նրան, որ առնմանումը առկա է բոլոր լեզուներում, այն չի կարող կիրառվել նույն կերպ:

Р. Хачатрян

Сравнительный анализ армянской и английской ассимиляции.

Резюме

На современном английском языке это в основном синтезированное явление, которое затрагивает как язык, так и обучение. На английском и армянском языках это естественное явление, которое влияет на различные особенности воспроизведения звука, и это фонетическое явление имеет различные способы выражения его на двух языках. Хотя он доступен на всех языках, он не может применяться таким же образом.

Comparative Analyses of Armenian and English Assimilation.

Summary

In modern English assimilation is a phonetic phenomenon which affects both languages in teaching and learning process. It is a natural phenomenon, that affects the various features of sound reproduction, and this phonetic phenomenon has various ways of expressing it in both languages. Although it is available in all languages, it can not be applied in the same way.